

Arkadiusz Wołoszyn
Akademia im. Jakuba z Paradyża
w Gorzowie Wielkopolskim

Nazwa Gorzowa Wielkopolskiego w perspektywie geograficznej

1. Założenia opracowania

Zebranie i przedstawienie niezbędnych informacji geograficznych służących ocenie prawidłowości używania nazwy Gorzów Wielkopolski.

2. Położenie miasta w ujęciu geograficznym

Według podziału Polski na jednostki fizyczno-geograficzne Kondrackiego (2002) teren miasta Gorzowa Wielkopolskiego leży w Obszarze Europy Zachodniej, Prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, Podprowincji Pojezierza Południowobałtyckiego na granicy dwóch makroregionów¹. Część południowa miasta należy do Pradoliny Toruńsko Eberswaldzkiej, a część północna do Pojezierza Południowopomorskiego. Dalsze uszczegółowienie na mezoregiony pozwala zaliczyć południową część miasta do Kotliny Gorzowskiej (315.33), a północną do Równiny Gorzowskiej (314.61). Według tego podziału Kotlina Gorzowska na południu graniczy z Pojezierzem Łagowskim (315.42) oraz z Bruzdą Zbąszyńską (315.44), a dopiero na południowym wschodzie z Pojezierzem Poznańskim (315.51) należącym do Mezoregionu Pojezierza Wielkopolskiego (ryc. 1). Według podziału geomorfologicznego Niziny Wielkopolskiej Gorzów Wielkopolski leży w zasięgu dwóch regionów (Krygowski 1961). Północna część miasta należy do Pojezierza Myśliborskiego (XII) i subregionu Równina Gorzowska (XII1), a południowa do Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej (C) z subregionem Kotliną Gorzowską (C1). Położenie geograficzne miasta określane jest także opisem geograficzno-historycznym. W świetle tych założeń Gorzów Wielkopolski należy do Ziemi Lubuskiej (Król 1994). Utrzymuje się, że kraina ta należała do plemienia Lubuszan. Zajmowali oni teren po obu stronach Odry, między Śląskiem, Pomorzem, Wielkopolską a Brandenburgią. Nazwa wywodzi się od

¹ Podział na mezoregiony według koncepcji Kondrackiego został uaktualniony w 2018 roku i opublikowany w pozycji: Regionalna geografia fizyczna Polski (2021). Wieloautorska regionalizacja wyszczególniła 344 mezoregiony (wcześniej było 316). Wprowadzone zmiany nie dotyczą omawianego w opracowaniu terenu.

średniowiecznego Lubusza, największego w owych czasach grodu leżącego na prawym brzegu Odry na południe od ujścia Warty (ryc. 2)

3. Wielkopolskie cechy okolic miasta w perspektywie geograficznej

Położenie Gorzowa Wielkopolskiego jest bez wątpienia wspólne (Wielkopolskie) z perspektywy geograficznej na dużym stopniu uogólnienia. Miasto, podobnie jak Wielkopolska leży w Prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego. Gorzów Wielkopolski jednak w całości leży w Podprowincji Pojezierza Południowobałtyckiego, a Wielkopolska zaś w swej znacznej części należy także do Podprowincji Niziny Środkowopolskiej. Regionalizacja na poziomie podprowincji pozwala wskazywać elementy wspólne wynikające z ogólnych cech charakterystycznych dla Pojezierza Południowobałtyckiego, czyli głównych cech opisowych pozostawionych przez ostatnie zlodowacenie. Podobieństw możemy zatem doszukiwać się jedynie na poziomie makroregionalnym – krajobraz równiny morenowej, sandrowo-morenowej, czy pagórków pojeziernych itd. (Demidowicz, Konopczyński 2013). Cechy podobne mają w swoim opisie dwa niegraniczące z sobą pojezierza: Połuniowopomorskie i Wielkopolskie. Pamiętać należy jednak, że tylko północna część Gorzowa Wielkopolskiego należy do Makroregionu Pojezierza Południowopomorskiego. Ta część miasta bowiem leży na skraju tego Makroregionu. Pozostała część leży w Makroregionie Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej, a ta dopiero graniczy z Pojezierzem Wielkopolskim stanowiącym znaczącą część historycznej krainy jaką jest Wielkopolska (ryc. 2).

4. Odrębne cechy geograficzne wynikające z położenia miasta

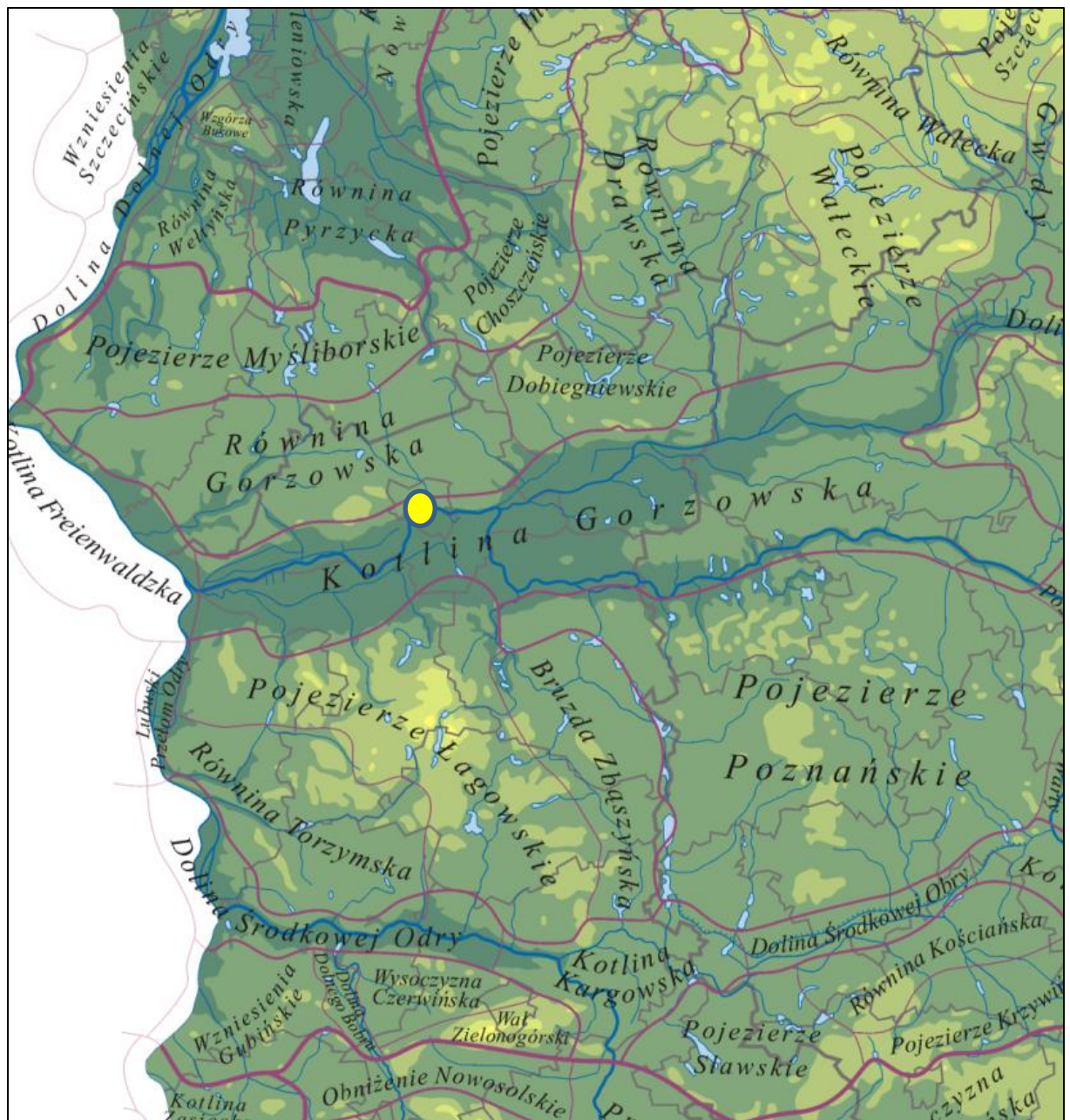
Odrębność geograficzną można z kolei bezproblemowo wskazać na poziomie mezoregionalnym. Północna część miasta, jak wykazano wyżej, należy do Mazoregionu Równiny Gorzowskiej będącej częścią Pojezierza Południowopomorskiego. Jest to obszar przedpola ciągów moren czołowych pokryty głównie sandrami. Miasto zajmuje niewielką, graniczną część Równiny Gorzowskiej, którą krajobrazowo urozmaiciły płynące rzeki i ciek wodne. Centrum miasta leży w dolinie ukształtowanej niegdyś przez ciek wodny płynący od topniejącego lodowca – dzisiejszą Kłodawkę wpadającą w tym miejscu do Warty (ryc. 3). Jednak północne, wschodnie i zachodnie obrzeża miasta leżą głównie na pokrytej lasami równinie sandrowej oraz zalesionych wzniesieniach morenowych wyniesionych

miejskami kilkadziesiąt metrów ponad rozległy teren olbrzymiej bruzdy w ziemi znajdującej się na południe od miasta. Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka, której fragment można obserwować ze wzniesień miasta i jego okolic, to osobny makroregion ciągnący się na odcinku ponad 500 kilometrów od niemieckiego Eberswalde po Płock. Jest to krajobraz dolinny, czyli obszar tarasów wydmowych oraz zalewowych dolin rzecznych (ryc. 4). Pradolina bowiem to szerokie (do 35 kilometrów) i głębokie (do 100 metrów) wyżłobienie poczynione ponad 12 tysięcy lat temu przez ogromne ilości pędzącej wody niosącej lód i krę uwalnianą w wyniku intensywnego topnienia czoła lodowca z ostatniego zlodowacenia (Konopczyński 1999). Największym fragmentem tej pradoliny jest Mezoregion Kotliny Gorzowskiej (około 120 kilometrów), który obejmuje doliny dolnej Noteci i Warty oraz odcinka Odry. Przez tysiąclecia wylewy tych rzek zabagnały dno dzisiejszej Kotliny Gorzowskiej i przez długie wieki była ona dzika i niezagospodarowana oraz słabo zaludniona. Dopiero w XVII wieku przeprowadzono regulację Noteci i Warty oraz meliorację terenów zalewowych, dzięki czemu dzisiejszy Gorzów Wielkopolski posiada swoją rozbudowaną, południową część nazywaną Zawarciem, albo Zamościem i Zakanalem. Krajobraz Gorzowa Wielkopolskiego i jego okolic wynika zatem z granicznego, albo ponadregionalnego położenia i na tym poziomie uszczegółowienia geograficznego zasługuje na swoje, poza wielkopolskie postrzeżenie (Chara 2012). Miasto zostało bowiem ulokowane nad brzegami najbardziej na północ wysuniętego zakola Warty, która w tym miejscu rozdziela oba gorzowskie mezoregiony: wyniesioną Równinę Gorzowską leżącą na północnych brzegach Warty od niżej położonej Kotliny Gorzowskiej rozciągającej się na południu (ryc.1).

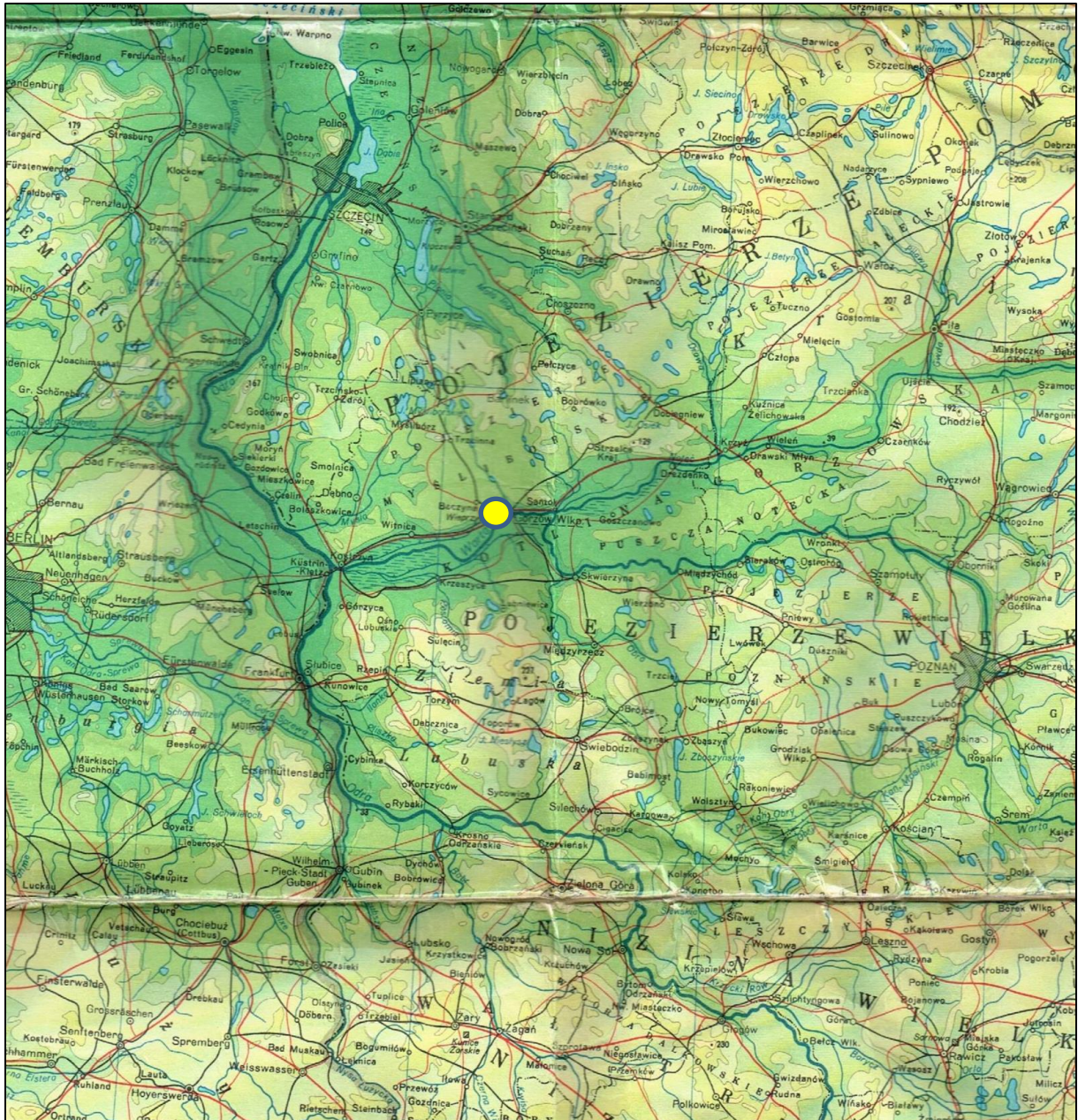
Bibliografia

1. *Polska, atlas geograficzny*. Odwzorowanie równopowierzchniowe, stożkowe w skali 1:1 250 000, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa 1981.
2. P. Chara, *W krainie majestatycznej przyrody i intrygujących historii. Weekend w Euroregionie Pro Europa Viadrina*, Bydgoszcz, 2012, s.10-13.

3. M. Demidowicz, W. Konopczyński, *Charakterystyka województwa lubuskiego W: Stan środowiska w województwie lubuskim w latach 2011-2012*, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Zielona Góra 2013, s.8
4. J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa 2002
5. W. Konopacki, *Ogólna charakterystyka województwa lubuskiego W: Stan środowiska w województwie lubuskim w latach 1997-1999*, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Zielona Góra-Gorzów Wielkopolski 1999, s.8
6. S. Król, *Ziemia Lubuska, położenie geograficzne i administracyjne W: Przyroda województwa gorzowskiego*, red. S. Król, Gorzów Wielkopolski 1994, s.10-11
7. B. Krygowski, *Rzeźba i geologia województwa zielonogórskiego*, Poznań 1961.
8. *Mapa topograficzna Polski. Gorzów Wielkopolski N-33-115-C*, Główny Geodeta Kraju, Warszawa 2000.
9. *Mapa topograficzna Polski. Gorzów Wlkp. – Wsch. N-33-115-D*, Główny Geodeta Kraju, Warszawa 2000.

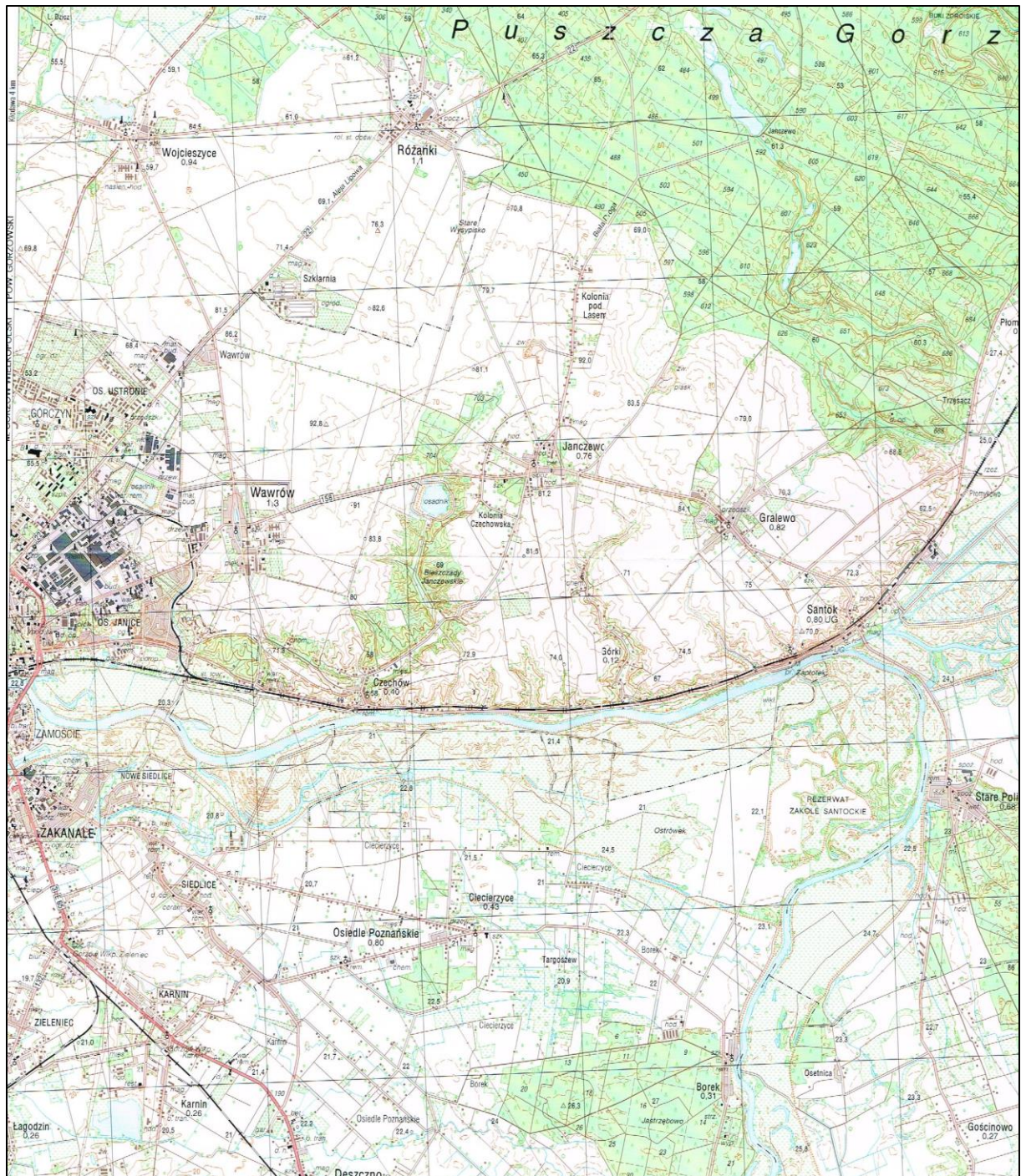
Ryc.1. Położenie Gorzowa Wielkopolskiego przedstawione na fragmencie mapy Polski zawierającej granice jednostek fizyczno-geograficznych według Kondrackiego (2002).

Ryc.2. Położenie Gorzowa Wielkopolskiego na fragmencie mapy *Polska, atlas geograficzny* z 1981 roku zawierającej nazwy geomorfologiczne według Krygowskiego (1961).

Ryc.3. Fragment *Mapy topograficznej Gorzów Wielkopolski N-33-115-C* obrazującej zachodnie granice oraz centrum miasta z ujściem Kłodawki. Widać także różnicę ukształtowania terenu północnej i południowej części miasta, której granicę stanowi Warta.

Ryc. 4. Fragment *Mapy topograficznej Gorzów Wlkp. N-33-115-D* obrazującej wschodnie granice oraz obrzeża miasta wraz z linią kolejową do Krzyża, która znajduje się na granicy pomiędzy północnymi wzniesieniami, a Wartą leżącą już w dolinie starorzecza. W tym jest także najbardziej na północ wysunięte zakole rzeki.